

Terminologista jupinaa

Kaarle Kurki-Suonio

Joskus muinoin, kun itse oli toimittajana, fysiikan hyvän kielen ja terminologian ylläpitoa ja kehittämistä pidettiin *Arkhimedes* -lehden tärkeänä tehtävänä. Äidinkielen tarkastajana toimi silloin, pelkästä harrastuksesta, professori **Matti Sadeniemi**, silloisen Suomen Akatemian kielitoimiston, sittemmin Nykysuomen laitoksen johtaja. Muistan monia hänen kanssaan käymiä keskusteluja siitä, miten asioita voidaan esittää sekä kielellisesti että fysikaalisesti oikein. Itse toimin termipoliisina, kun olin jo silloin mittayksikkökomiteassa.

En tiedä, missä määrin julkaisijaseurat pitivät nykyisin tätä tehtävää tärkeänä, kiinnostaako se nykyistä toimituskuntaa ja liittyykö artikkelien hyväksyntään mitään kielellistä ja terminologista tarkistusta. Ruotsin kielestä en osaa sanoa mitään, mutta suomen osalta ote näyttää höltyneen.

Tähän jupinaan antoi sysäyksen lehden numeron 2/2012 kaksi terminologista virhettä, jotka eivät omana aikanaan olisi läpäisseet tarkistusta.

Erinomaisessa artikkelissa SI-järjestelmän kehityksestä ja tulevaisuudesta on SI-perusyksiköiden uusissa määritelmässä käytetty sanaa "numeroarvo", kun oikea termi on "lukuarvo". Kirjoittaja pahoitteli lipsahdusta ja toivoi, ettei virhe pääsisi siirtymään määritelmien viralliseen kieliasuun.

Puhuminen numeroista, kun tarkoitetaan lukuja, on melko yleistä. Siihen turtuu. Sekaannus johtunee siitä, että englannin sanojen "digit" ja "number" merkitysten työnjako on erilainen kuin suomen vastaavien sanojen "numero" ja "luku". "Number" kantaa osin molempia merkityksiä, mutta "numero" tarkoittaa ensisijaisesti merkkiä tai identifioivaa tunnusta ilman määrällistä merkitystä. Ei esimerkiksi puhelinnumeron suuruus lukuna merkitse mitään. Lukumäärän ja luvulla ilmastava suuruuden ilmaisee aina luku, ei koskaan

"numero", vaikka se englanniksi onkin "number". Siksi suureilla on yksikköön liittyvä lukuarvo eikä numeroarvo.

Sekaannus ulottuu myös merkkejä tarkoittaviin sanoihin "ykkönen", "kakkonen" ym. Esimerkiksi gradun käsikirjoituksesta sain joskus lukea "ykköistä pienemmistä" taitekertoimista. Miten verrata taitekerrointa kirjoitusmerkin kokoon?

Toisaalla lehdessä esiintyi sana "kulmamomentti", sekin vanha tuttu, jonka uskoin jo kuolleen omaan mahdottomuuteensa. Sehän on vain englannin termin "angular momentum" virheellinen käännös, jossa "moment = momentti" ja "momentum = liikemäärä" ovat sekoittuneet. Jouduin joskus ihmettelemään myös liikemäärän kutsumista momentiksi.

Termillä "angular momentum" on kaksi vastinetta, "liikemäärämomentti", joka vastaa termin vaihtoehtoista muotoa "moment of momentum", ja "pyörimismäärä". Edellinen soveltuu käytettäväksi erityisesti kierto liikkeen, jälkimmäinen pyörimisen yhteydessä etenemisliikkeen liikemäärän rinnastuksena..

Standardi SFS 3655 esittää suurenimet suomeksi ja kuudella muulla kielellä. Sen voimassa oleva toinen painos on peräisin vuodelta 1982. Pääosin, varsinkin perusopetuksen terminologian osalta, se kuitenkin pätee yhä. Peruskurssien ja koulufysiikan opettajat voivat tarkistaa siitä käyttämänsä terminologian. Mutta monilla aloilla, esimerkiksi säteilyfysiikassa, se on vanhentunut. SFS:n mittayksikkökomiteassa sen uudistaminen on todettu tarpeelliseksi. Sitä vaatisivat myös uudet kansainväliset suurestandardit. Toimenpiteisiin ei ole kuitenkaan ole ryhdytty resurssien puutteessa. Suomen Fyysikkoseuran aloitteellisuus voisi ehkä auttaa asiaa.

Kaarle Kurki-Suonio (prof. emer.) on SFS:n mittayksikkökomitean jäsen.